

Magyarországi bevándorlás az évtizedfordulón

Tóth Pál Péter: Haza csak egy van? Menekülők, bevándorlók, új állampolgárok Magyarországon (1988-1994). Püski Kiadó, Budapest, 1997. 238 p.

Társadalomtudósok és a szélesebb olvasóközönség érdeklődésére egyaránt számot tarthat Tóth Pál Péter könyve. A mű az utóbbi évtizedben Magyarország felé irányuló nemzetközi népmozgás jellegének átfogó vizsgálatára tesz kísérletet, a szerző emellett rövid áttekintést nyújt a megelőző időszak migrációs folyamatairól. Tóth megállapítja, hogy a fenyegetettség akkor vezet jelentős nemzetközi népességmozgáshoz, amikor az embereknek van hová menniük. Ennek megfelelően követi nyomon a magyarországi migráció jogi szabályozásának alakulását is.

Érdekes számokkal érzékeltetni e népmozgás méreteit: a Tóth Pál Péter által vizsgált időszakban, 1988-tól 1994-ig több mint 127 ezren menekültek Magyarországra. Túlnyomó többségük (99,2 százalék) a volt Jugoszlávia, a volt Szovjetunió és Románia területéről érkezett, mellettük 110 ezer külföldi tartózkodott egy évnél hosszabban Magyarországon. Ez volt az az időszak, amikor a korábbi szocialista országok, köztük elsőként Magyarország a részévé vált annak a természetes módon megnyilvánuló, új nemzetközi vándorlási folyamatnak, amely a szovjet érdekszféra országaiban hosszú évtizedeken keresztül nem működhetett. Ebben az időben a vándormozgalomhoz kapcsolódó fogalmak új tartalmat és új formát is kaptak: a *disszidens*ből például *külföldön élő hazánkfia* lett, és elterjedtek a *migráció*, a *ki- és bevándorlás*, a *menekült* és *menedékes* kifejezések.

Magyarországon - a nemzetközi tapasztalatokkal ellentétben - szoros kapcsolat áll fenn a bármilyen formában érkezők és a véglegesen Magyarországot választók között, valószínűleg azért, mert többségük a szomszédos országokból érkezik, és magyar nemzetiségű. Az első világháborút követő időszak történései máig alapvetően meghatározzák az országot érintő migrációs folyamatokat. Tóth számos alkalommal hangsúlyozza annak jelentőségét, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása idején a mesterségesen létrehozott államokba nagy létszámban kerültek magyar nemzetiségű állampolgárok, akiknek az új állam határai közé kerülve szülőföldjük vagy magyar állampolgárságuk mellett kellett dönteniük. Az új államok magyarelles politikája százezreket kényszerített szülőföldjük elhagyására. Míg a Magyar Királyság idején az állampolgárok etnikai hovatartozásuktól függetlenül áramlottak a centrum felé, az első világháború végétől 1947-ig, a visszacsatolások időszakától (1938-1944) eltekintve, csak a korábbi magyar területeken élő magyar etnikumú népesség egyirányú, elsősorban kikényszerített vándorlása volt meghatározó. A második világháború után Magyarország etnikai összetételét jelentősen befolyásolta a 250 ezer főt érintő német kitelepítés, illetve a magyar-szlovák lakosságcsere, amelynek keretében 90 ezer szlovák hagyta el az országot. A második világháború és a rendszerváltás közt eltelt időszakban a vándorlás természetes folyamatai gyakorlatilag nem folytatódtak a térségben, és Magyarországon a változás csak a Romániából mind nagyobb számban érkezők és itt maradók nyomására következett be 1988-ban, amikor a magyar hatóságok 12273 főnek adtak tartózkodási engedélyt.

Tóth Pál Péter könyve két, egymást kiegészítő adatcsoport elemzésére épül. Érdekes figyelmet szentelni a felhasznált adatoknak hiszen azok természete eleve megszabja, hogy milyen jellegű következtetéseket kérhetünk számon a szerzőn. Az első adatcsoportot azokból a belügyminisztériumi adatlapokból nyerte, amelyeken a huzamos ideig Magyarországon tartózkodó külföldiek vízumkérelmei, a bevándorló státust elnyerők, a menekülők és menedékesek, valamint az állampolgárságért folyamodók adatai szerepelnek. Ezeket a

Belügyminisztérium három, egymással nem érintkező intézménye, az Országos Rendőr-főkapitányság Gazdasági és Informatikai Főigazgatóságának Számítástechnikai Központja, a Menekültügyi és Migrációs Hivatal, illetve a Belügyminisztérium Állampolgársági Főosztálya a saját ügyintézésének alárendelve külön-külön gyűjtötte. A módszertani bevezetőből kiderül, hogy az adatlapokat és a számítógépes adatbevitelt nem a migrációs politikai stratégiát szem előtt tartva készítették el, továbbá az adatrögzítés hibáit a későbbiekben sem korrigálták, így a könyvben szereplő táblázatok alapját képező adatbázis pontatlan volt. Az utólag rögzített, 1990 előtti adatállomány hibalehetősége a 40 százalékot is elérheti, míg a későbbi években ez lényegesen kisebb. További értékes információktól esett el a szerző azért, mert a *Bevándorlási Kérelem* adatlapjának néhány pontjára nem kötelező válaszolni. Nehézséget okozott továbbá, hogy a születési hely hol magyar, hol idegen néven szerepel a számítógépben, továbbá az is, hogy az iskolai végzettség, vallás, nemzetiségi hovatartozás adatai töredékesek, ezekkel kapcsolatban nem lehetett érvényes következtetéseket levonni. Az adatok alapján nem lehetett rekonstruálni a családokat, a hozzájuk tartozó gyerekek számát, sem az itt tartózkodók rokoni kapcsolatait a korábban érkezettekkel.

Az adatokból készített táblázatokat és azok elemzését kérdőíves szociológiai vizsgálat egészíti ki, amelyet az 1993-ban magyar állampolgárságot kérvényezők körében végeztek el, és amelynek során négy kérdéscsoportban 702 kérdést tettek fel szüleikről, nagyszüleikről, kivándorlás előtti életkörülményeikről, érzelmi, politikai, egzisztenciális, rokoni, baráti viszonyrendszereikről és jelenlegi helyzetükről. A kérdések többsége zárt volt, egy része azonban nyílt válaszokra is lehetőséget adott. Ebben az esetben nem a módszertani kritériumok figyelembevétele jelentett problémát, sokkal inkább a minta képzése, a megkérdezettek kiválasztása, hiszen az adatvédelmi törvény lehetetlenné tette a közvetlen kapcsolatfelvételt az állampolgárságért folyamodókkal. Így a lakóhelyük szerint illetékes jegyző közbeiktatásával keresték fel őket, ez azonban felvetheti a vizsgálatban részt vett 679 kérvényező önkéntességének és így az adatok helytállóságának kérdését.

Bár Tóth Pál Péter szerint az 1988-89-ben Magyarországra érkezetteket az 1951-es Genfi Egyezmény értelmében (amelyhez Magyarország 1989. október 4-én földrajzi korlátozással csatlakozott) nehezen lehet menekülteknek tekinteni, mégis úgy véli, hogy az egész jelenségegyüttes akkor jellemezhető a legpontosabban, ha a Magyarországra érkező román állampolgárokat menekülteknek nevezzük. A nyolcvanas évek végén jogilag szabályozták a menekültek helyzetét, és általában urala törekedtek, hogy akiket Magyarországon menekültként ismernek el, azoknak kiszolgáltatottság nélküli stabil jogi háttérrel biztosítsanak a beilleszkedéshez.

Ebben az időszakban jöttek létre Magyarországon a menekültügy fogalmi keretei. Tóth eligazítja olvasóit az egyes kategóriák közt. *Menedéket kérő* az, aki a határ átlépése után menekült státust vagy ideiglenes védelmet kér. *Menekült (konvenció) státust* kapnak a Genfi Egyezmény értelmében azok, akik faji, vallási, nemzeti hovatartozás, sajátos társadalmi csoporthoz tartozás vagy politikai meggyőződés miatt hazájukba visszatérve megalapozottan számíthatnának üldöztetésre. Jogállásuk kedvező, néhány ponton tér csak el a magyar állampolgárokétól. A *mandátumos státusú menekültek* Európán kívül lezajlott esemény következtében kényszerültek hazájuk elhagyására, és jogállásuk Magyarországon lényegesen kedvezőtlenebb a *konvenció* státusúakénál. A *menedékesek, regisztrált menedékesek, ideiglenes védelmet élvező személyek* kategória létrehozását a szerbhorvát háború tette szükségessé. Ez jogilag nem garantált menekült státus, de e személyek számára nem is cél annak megszerzése. Mivel jelenleg nincsen olyan nemzetközi egyezmény, amely helyzetüket szabályozná, a velük kapcsolatos gyakorlatot a szervek és intézmények jóindulata határozza meg.

A Tóth által vizsgált időszak hét esztendeje alatt 127108 menekült jött Magyarországra. Ezek 99,2 százaléka érkezett a volt Szovjetunió, a volt Jugoszlávia (55,5%) és Románia (42,3%) területéről. A hétéves periódus első éveiben a román állampolgárok túlsúlya volt jellemző, 1991-től pedig a volt jugoszlávoké. 1991-ben például az összes menekülő 90,9 százaléka érkezett a volt Jugoszláviából. Konvencióss menekült státust 4% (5150 fő), mandátumos státust 152 fő kapott. A szerző táblázatok formájában mutatja be egyebek között a legálisan, illetve az illegálisan érkezők arányát, a konvencióss menekült státust élvezők etnikai megoszlását, a mandátumos menekültek állampolgárság, nem, korcsoport, elhelyezés szerinti összetételét. Bár nem okoz végzetes félreértést, talán mégis zavarkeltő a volt Jugoszlávia muzulmánjainak váltakozó megnevezése: a kötet ötödik fejezetének egyes táblázataiban a háborús sajtó által népszerűsített *bosnyák* elnevezés található, míg másutt a *muzulmán* megnevezés szerepel, holott feltételezhetően mindkét esetben ugyanarról a csoportról van szó.

Tóth Pál Péter külön fejezetet szentel a bevándorlóknak. Ismerteti a vizsgált időszakban a külföldiek beutazását és magyarországi tartózkodását meghatározó jogszabályokat. Táblázatban láthatjuk a bevándorlókra vonatkozó adatokat, az új bevándorlóknak az összlakossághoz viszonyított arányát évenkénti bontásban, nem és korcsoport szerinti megoszlásukat, az itt-tartózkodás indokait, az egyes országokból érkezettek adatainak megoszlását nemenként, korcsoportonként. A szerző számba veszi a Magyarországon tanuló diákokat és posztgraduális képzésben részt vevőket is. Kellő adatok hiányában azonban nem tudja megállapítani, hogy mekkora mértékű átfedésben, milyen viszonyban áll egymással az a 174105 fő, aki 1988 és 1994 között bevándorlóként érkezett Magyarországra, és az a 127108 személy, aki ebben az időben menekültként tartózkodott az országban. Nem lehet tudni tehát, hány fő került menekültből bevándorló státusba, illetve azt sem, hogy a hazatérők, bevándorlók és a honosítottak, visszahonosítottak között valójában mekkora az átfedés.

Külön fejezet tárgyalja az állampolgárság intézményét, az állampolgársággal kapcsolatos törvények alakulását 1947-től napjainkig, a honosítások és visszahonosítások feltételrendszerét és eseteinek megoszlását, az 1988 és 1994 között állampolgárságot kérelmezők adatait. Szorosan ehhez kapcsolódik a szociológiai vizsgálat összegzése, az 1993-ban állampolgárságot kérelmezők demográfiai jellemzőinek bemutatása, állampolgárság, nemzetiség és vallás szerinti megoszlása, családi állapotuk leírása, iskolai végzettség, foglalkozás és munkahely szerinti jellemzése, életkörülményeik alakulása, az állampolgárságváltás okai, mindössze harmincoldalnyi terjedelemben. Ez a tanulmánynak az a része, amely a legtöbb szálon lenne továbbgondolható, és lágy módszerekkel végzett kutatások eredményeképpen tovább bővíthető. A felmérés kitért egyebek közt az állampolgárságot kérelmezők egészségi állapotára, esetleges új panaszok megjelenésére is. E kérdéskör behatóbb tanulmányozása utat nyithatna az országváltás nehéz döntését meghozók mentálhigiénés megsegítésének.

A kötet 95 szövegekőzi táblázatot tartalmaz. Ezekon kívül az elemzést jegyzetanyag, tizenegy, táblázatokból összeállított melléklet, valamint egy tizenöt oldalas angol nyelvű összegzés egészíti ki.

Kovács Nóra